

YILDIZ ARŞİVİ'NE DÂİR

Atillâ Çetin

Başbakanlık Arşivi'nde muhafaza edilen kıymetli arşiv malzemesi içinde önemli ve enteresan bir bölümü Yıldız Arşivi teşkil etmektedir. Gerçekten, Yıldız Arşivi, Başbakanlık Arşivi'nde bulunan diğer fonlara ve serilere nazaran, gerek teşekkülü ve gerekse muhtevası yönünden daha ilginç bir özellik arz etmektedir.

Yıldız Arşivi'nin tasnif ve düzenlenmesi ile görevli serviste, iki yıl kadar bir süre bizzat çalışmam dolayısıyla, bu arşivi teşkil eden belge guruplarını ve özelliklerini yakinen öğrenebilmek ve bazı tesbitlerde bulunabilmek fırsatına sahip oldum. Bu yazı çerçevesinde, hem bu tesbitlerimi ve hem de Yıldız Arşivi'nin az bilinen veya yeterince ortaya konmamış bazı özelliklerini tanıtmayı arzu ettim.

Bilindiği üzere, Yıldız Arşivi, 19. yüzyılın son çeyreği ile, 20. yüzyılın ilk senelerinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun tahtında bulunan Sultan II. Abdülhamid devrinde (1293-1327/1876-1909), hükümdarın resmî ikametgâhı olan Yıldız Sarayı'nda, 33 yıllık bir dönemde biriken belge, kayıt ve defterlerden teşekkül etmektedir.

Daha başlangıçta bir hususu açıklıkla belirtmek gerekir ki, Yıldız Arşivi tüm olarak 6 ana bölümden meydana gelmektedir. Bunlar;

- 1— Yıldız Esas Evrakı,
- 2— Sadâret Husûsî Marûzâtı,
- 3— Sadâret Resmî Marûzâtı,
- 4— Mütenevvî Marûzâtı,
- 5— Yıldız Perakende Evrakı,
- 6— Değişik Defterler (Bilhassa Marûzât Hülâsa ve Kayıt defterleri)'dir.

Başbakanlık Arşivi'nde hâlen Yıldız Arşivi Kataloğu olarak araştırmacılara sunulan bir katalog mevcuttur. Bu katalogun muhtevası, bütün Yıldız Arşivi'ne âit olmayıp, Yıldız Arşivi'ni teşkil eden yukarıdaki altı bölümden sadece birine, Yıldız Esas Evrakı bölümüne âittir. Yıldız Esas Evrakı, tüm Yıldız Arşivi'nin bölüm bakımından altıda biri olmasına karşılık, hacim bakımından ise, yaklaşık olarak, on ikide biri kadardır. Dolayısıyla, bu hususun açıklıkla bilinmesi ve hâlen adı geçen katalogda sunulan kısmın Yıldız Arşivinin cüz'i bir kısmı olduğunu tesbiti, bu arşivde yapılacak araştırmalar yönünden, bilinmesinde fayda mülâhaza edilen bir husustur.

Aşağıda, Yıldız Arşivi'nin teşekkülü, tasnif çalışmaları, bölümleri, bunların özellikleri, hacmi ve mevcut durumu hakkında bilgi verilecektir. İki çizelge ile Yıldız Arşivi'nin hacmi daha vâzih olarak ortaya konmaya çalışılacaktır. Ayrıca, Yıldız Arşivi'nin teşekkülüne ve işleyişine ışık tutan bir belge yayınlanacaktır.

I

YILDIZ ARŞİVİ'NİN TEŞEKKÜLÜ

Yıldız Arşivi, II. Abdülhamid'in uzun saltanatı esnasında, Yıldız Sarayı'nda biriken kayıt ve belgelerden oluşan bir saray arşivi'dir. Bu bakımdan, Topkapı Sarayı Arşivi'nin bir devamı ve tamamlayıcısı niteliğindedir. Bir saray arşivi niteliğine sahip olmasına rağmen, Osmanlı İmparatorluğu'nu meşgul eden pek çok meseleye âit çok zengin bir malzeme ihtiva etmektedir. Bu malzeme, sadece Türkiye için değil, 1876-1908 dönemi için, bütün Orta ve Yakın Doğu ve Balkan ülkelerinin siyasi, kültürel ve ekonomik tarihleri bakımından büyük önem taşımaktadır¹.

1 Stanford J. Shaw, «The Yıldız Palace Archives of Abdülhamid II», *Archivum Ottomanicum*, Vol. III (1971), pp. 211-212; Hasan Adah, «Documents Pertaining to the Egyptian Question in the Yıldız Collection of the Başbakanlık Arşivi» *Political and Social Change in Modern Egypt*, (Ed. P.M. Holt), London 1968, pp. 52-53; Bernard Lewis «Başvekâlet Arşivi», *EF*, I, pp. 1122-1123.

Yıldız Arşivi'nin teşekkülü, devrin hükümdarı II. Abdülhamid'in şahsiyeti ve izlediği politika ile çok yakından alakalıdır. II. Abdülhamid'in devlet ve memleket işlerinin yürütülmesinde büyük bir ilgi ve titizlik gösteren bir siyaset içinde bulunması ve her mesele ile en ufak teferruâta kadar bizzat meşgul olması sonucu, Yıldız Sarayı'nda günden güne çoğalan ve muntazam bir şekilde tertiplenip, korunan özel bir arşiv vücuda gelmiştir. Sarayın, başta Bâb-ı âli olmak üzere, nezâretler ve vilâyetlerle olan muhâberâtı sağlam bir esasa bağlanmış ve muhafaza edilmiştir².

Yıldız Esas Evrakı içinde bulunan bir muhtıra-i hümayûnunda II. Abdülhamid, «Devlet evrakının sırasıyla muntazam bir şekilde kaydedilmesinin ve muhafazasının ve gerekince bundan yararlanılmasının, devlet politikası için büyük faydaları olduğuna dikkati çekmekte, yabancı ülkelerde bu hususta gösterilen ilgi ve ihtimâmın, bizde de uygulanması ve geçmiş evrakın iyi muhafaza ve değerlendirilmesi lüzûmunu» ifade etmektedir³. Sarayda biriken evrakın çok muntazam şekilde kaydı ve korunması, arşiv zihniyetinin mevcudiyetini doğrulamaktadır. Yıldız Arşivi'nde, hükümdarın şahsına karşı ağır ithamlar taşıyan belgelerin bile saklandığı müşahade edilmektedir.

Sarayın devlet daireleriyle ve şahıslarla olan muhâberâtını idareye memur olan Mâbeyn Başkitâbeti'nde kuvvetli bir ekip teşkil edilmişti. Mâbeyn Başkitâbeti'nde; 1 Başkâtip, 1 İkinci Kâtip ve 20-30 arasında değişen kâtipler çalıştırılmaktaydı. Başkâtip, en yetkili

2 Osman Nuri, *Abdülhamid-i Sâni ve Devr-i Saltanatı*, İstanbul 1327, C. II, s. 403-428, 590-611; A.H. Ongunsu «Abdülhamid II» mad. *İslâm Ansiklopedisi*, C. I, s. 76-80; Cengiz Orhonlu, «Abdülhamid II» mad., *Küçük Türk İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1974, 1. fasikül, s. 21-24; İbnülemin Mahmud Kemal İnal, «Sultan Abdülhamid'e Dâir», *Osmanlı Devrinde Son Sadrâzamlar*, İstanbul 1948, cüz VIII-IX, s. 1264-1306; Abdurrahman Şeref-Ahmed Refik, *Sultan Abdülhamid-i Sâniye Dâir*, İstanbul 1918; Vedat Örfi, *Hâtırat-ı Sultan Abdülhamid Han-ı Sâni*, İstanbul 1340; *Abdülhamid'in Hâtıra Defteri*, Selek Yayınları, İstanbul 1960; Ali Vehbi Bey, *Sultan Abdülhamid, Siyasi Hâtıratım*, İstanbul 1974 (Fransızca'dan çeviri); İsmet Bozdağ, *İkinci Abdülhamid'in Hâtıra Defteri, Bursa 1946*; Sultan II. Abdülhamid, *Devlet ve Memleket Görüşlerim*, İstanbul 1976, (muhtıra-i hümayûnların yayını); Ayşe Osmanoğlu, *Babam Abdülhamid*, İstanbul 1960; J. Deny, «Abdülhamid II», *EF*, pp. 65-67.

3 Başbakanlık Arşivi, Yıldız Esas Evrakı, Kısım : 8, Evrak : 2009, Zarf : 77, Karton : 3.

görevli idi. Mâbeyn kâtiplerinin seçilmesine çok önem verilir, devlet okullarından ve genellikle Mekteb-i Mülkiye'den üstün başarı ile mezun olanlardan seçilirlerdi. İyi yabancı dil bilirlerdi. İşler çok olduğundan Mâbeyn Başkitâbeti geceli gündüzlü çalışırdı. Mâbeyn Başkitâbeti Dairesinin bir şubesi, «Tahrirât-ı Ecnebiyye Kitâbeti» idi. Burada doğu ve batı dillerini bilen mütercimler mevcuttu⁴.

Bâb-ı âli'den, nezâretlerden, vilâyetlerden ve şahıslardan gelen resmî ve husûsî marûzât, Mâbeyn Başkitâbeti'nde kayıt ve hülâsa edilerek, Marûzât Defterlerine günü gününe kaydedilir ve Abdülhamid'e sunulurdu. Sultan, kendisine her gün takdim edilen evrakın hemen hepsini muntazaman okur, inceler, gerekirse izahât ister, uygun olanlara irâde-i seniyyesini bildirirdi. Irâde-i seniyyeler yine Başkitâbet vasıtasıyla ilgili yerlere tebliğ olunurdu⁵.

Başkitâbet'te biriken vesikaların düzgün bir şekilde muhafaza edildiği, her yıl sonunda hükmü kalmıyan evrakın ayrı ayrı torba ve zarflara konularak, mühürlü sandıklar içinde saklandığı anlaşılmaktadır.

Aşağıda yayınlıyacağımız belge, Başkitâbet'in görevlerini, çalışma sistemini, yazışmaları ve biriken belgelerin nasıl tasnif edildiğini ve korunduğunu açıkça göstermektedir.

Öte yandan, Sarayda devletin idarî, iktisadî, malî, askerî ve haricî işleri gibi önemli hizmetlerini görmek ve kontrol etmek üzere değişik heyetler teşkil olunmuştur. Ayrıca, resmî ve husûsî hafiye-lerden gelen jurnaller dikkatle incelenir ve muhafaza edilirdi.

27 Nisan 1909 tarihinde, II. Abdülhamid'in hal'ini müteakip, Yıldız Sarayı, Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa'nın emri ile ve bir heyet vasıtasıyla tasfiye edilmiş, bu arada, Yıldız evrakı da Harbiye Nezâreti'ne (Bugünkü İstanbul Üniversitesi merkez binası) getirilmiştir. Bu malzeme, âyândan Ali Galip Bey'in başkanlığında teşkil olunan «Tedkik-i Evrak Komisyonu» tarafından incelendi. Yıldız Sarayı Arşivi'nden kitaplar, albümler ve jurnaller ay-

4 Tahsin Paşa, *Abdülhamid, Yıldız Hâtıraları*, İstanbul 1931, s. 7; Fuad Ezgü, *Yıldız Sarayı Tarihçesi*, İstanbul 1962, s. 34; Osman Nuri, *aynı eser*, C. II, s. 495-632.

Mâbeyn Başkitâbeti'ndeki görevlilerin listesi her yılki devlet salnâmesinde mevcuttur.

5 Tahsin Paşa, *aynı eser*, s. 8-9; Fuad Ezgü, *aynı eser*, s. 57-58.

rıldıktan sonra geriye kalan resmî ve husûsî evrak Hazine-i Evrak'a (Bâb-ı âli'ye) gönderilmiştir⁶.

Kitap ve albümler devrin «Maârif-i Umûmiyye Nezâreti»ne verilmiştir. Bunlar hâlen İstanbul Üniversitesi Genel Kitaplığı'nda bulunmaktadır.

Jurnallerin önce tedkik ve tasnifine başlanmış ise de, sonra bazı hususlar gözönüne alınarak bundan vazgeçilmiş ve komisyonca yakılarak imha olunmuştur. Jurnallerin pek az bir kısmı bugün Yıldız Esas Evrakı arasında bulunmaktadır. Esasen bunların çoğu yayınlanmıştır⁷.

II

YILDIZ ARŞİVİ'NDE YAPILAN TASNİF ÇALIŞMALARI

Harbiye Nezâreti'ndeki «Tedkik-i Evrak Komisyonu»na Hazine-i Evrak'a gönderilen Yıldız Sarayı Arşivi evrakı, çeşitli tarihlerde teşkil olunan tasnif heyetleri marifetiyle tasnif edilmiştir. İlk olarak, Meclis-i Vükelâ kararıyla teşekkül eden bir heyetçe tasnif işi ele alındı. Sadâretce hazırlanan bir talimâta uygun olarak çalışmalara girişildi. Heyetin başkanlığına Eyâlet-i Mümtâze Kalemî Müdürlü olan, meşhur biyograf ve tarihçi, İbnülemin Mahmud Kemal İnal getirildi. Tasnif heyeti, devlet işlerine âit olanları ilgili daire-

6 Abdurrahman Şeref, «Evrak-ı atka ve vesâik-i tarihiyyemiz» *TOEM*, İstanbul 1328, cüz 1, s. 16; Tahsin Öz, «Yıldız Marûzât Dairesi Arşivi», *IV. Türk Tarih Kongresi Tebliğleri*, Ankara 1952, s. 452-463; Midhat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, Ankara 1955, s. 74-75; Turgut Işıksal, «Arşivlerimizin Durumu ve Problemleri» *Türk Kültürü*, Yıl X, Sayı 119, Eylül 1972, s. 1200.

7 Asaf Tugay, *İbret, Abdülhamid'e Verilen Jurnaller ve Jurnalciler*, İstanbul 1961, s. 17-22; Faiz Demiroğlu, *Abdülhamid'e Verilen Jurnaller*, İstanbul 1955; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. VIII, Ankara 1962, s. 265-268; *Said Paşa'nın Hâtıratı*, Dersaadet 1328-1329, C. I, s. 244-245, C. II, s. 7-13, C. III, s. 297; Midhat Sertoğlu, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1963, C. VI, s. 3457-3458; Tahsin Öz, *aynı makale*, s. 453.

lere göndermekteydi⁸. Bu çalışmalar sonunda, en önemli addedilen belgeler 40 ana gurup altında toplanmış ve bu tasnif şimdiki Yıldız Esas Evrakı bölümünü teşkil etmiştir. Eski harflerle bir de katalogu hazırlanmıştır. Bu 40 ana gurup şunlardır :

1— İrade-i seniyyeleri şeref-sünûh etmiş Meclis-i Vükelâ mazbataları ve arz tezkereleri,

2— Mesâil-i siyâsiyeye dâir olup irâde-i seniyyeleri taallûk etmeyen mazbatalar ve tezâkir-i mârûza,

3— Encümen ve Meclis-i Vükelâdan tanzim olunup, irâde-i seniyyesi çıkmayan mesâil-i müteferrikaya dâir mazbatalar,

4— Mesâil-i müteferrikaya dâir olup irâde-i seniyyeleri çıkmayan arz tezkereleri,

5— Tezâkir-i mârûza-i husûsiyye,

6— Mesâil-i mütenevviaya dâir vaktiyle takdim kılınmış olan mazbata ve tezâkir-i mârûzanın bilâhare Mâbeyn-i Hümâyûndan vâki olan talep üzerine takdim kılınan suretleri,

7— Ferman ve menşurlar,

8— Vakayî-i sâlifeye dâir alâ tariki'l-implâ taraf-ı hümâyûndan yazdırılmış olan hâtîrât,

9— Vakayî-i hâzıra hakkında ittihaz olunacak hatt u harekete dâir taraf-ı hümâyûndan yazdırılmış olan muhtıralar,

10— Hazine-i hümâyûndan saraya alınan ve Yıldız müzesinde mevcut eşyaya dâir komisyonları evrak ve defâtiri,

11— İrade-i seniyyeyi mübelliğ Başkitâbetin tezâkir ve muharrerât-ı husûsiyyesi ve telgrafnâmeleri müsveddâtı,

12— Albümlerle resimleri hâvi kartonlar,

13— Mâbeyn-i hümâyûndan bazı zevâta verilen talimât-nâmeler,

14— Vükelâ ve bazı süferâ-i ecnebiyye ile zevât-ı sâire tarafından mesâil-i resmîyeye dâir takdim edilmiş olan lâyiha ve arızalar,

15— Vükelâ ve zevât-ı sâire tarafından içtisârât ve istirhâmâtı hâvi takdim edilen arızalar,

⁸ «Yıldız Arşivi'nin muâmelâtına âit dosya»da bu hususta yazışmalar mevcuttur.

16— Bazı zevât ve makamât tarafından takdim olunan risaleler,

17— Sultan Abdülaziz Han Hazretlerinin hal'i ve şehâdetine, Sultan Murad Han Hazretlerine, Ali Suavi'ye ve Taif'e nefyedilenlere dâir evrâk,

18— Safvet Paşa, Cevdet Paşa, Sadık Paşa, Hamdi Paşa, Mahmud Celâleddin Paşa, Zühtü Paşa, Agop Paşa, Hacı İzzet Paşa, Midhat Paşa, Sadullah Paşa, Şamlı İzzet Paşa, Mehmed Ali Paşa, Dahiliye Müsteşarı Ahmed Refik Paşa, Namık Kemal Bey, Köçek oğlu Agop Efendi, Hristaki Zoğranos Efendi ve Hasan Cemil Paşa'nın metrûkâtı meyânından alınmış evrak,

19— Evrâk-ı mütenevvia-i perakende,

20— Hükümdârândan gelen nâmeler,

21— Haritalar,

22— Mevâdd-ı muhtelif hakkında memûrin-i mahsûsa tarafından icra kılınan tahkikâtı hâvi evrak,

23— 1293 ve 1326 tarihlerinde ilân olunan Meşrutiyete dâir evrak,

24— Sadâret ve devâir marûzâtının hülâsa defterleri,

25— Muahedât ve mukavelât asılları ve suretleri,

26— Bazı mesâil-i mühimme müzakeresi için akdolunan husûsî encümen ve komisyonların mazbataları,

27— Sadâret teşekkürünü hâvi sadrıâzamların arızaları, hat ve nâme ve telgrafnâme-i hümâyûn suretleri,

28— Rusya muhârebisine dâir evrak ve müsveddât,

29— Bazı komisyon ve meclisler tarafından mevâdd-ı muhtelifeye dâir tanzim ve takdim kılınan mazbatalar,

30— Mevâdd-ı muhtelifeye dâir muharrerât-ı resmîyye,

31— Safvet Paşa, Midhat Paşa, Mütercim Rüştü Paşa, Tunuslu Hayreddin Paşa, Fuad Paşa, Halil Paşazâde Damad Mahmud Paşa, Fethi Paşazâde Damad Mahmud Paşa, Mahmud Nedim Paşa, Said Paşa, Memduh Paşa, Kâmil Paşa, Ahmed Muhtar Paşa, Müşir Şakir Paşa, Prens Halim Paşa, Hidiv İsmail Paşa, Damad Kemal Paşalarla, Selâtin ve Şehzâdegân hazerâtı, Hasan Hayrullah, Emir-i Mekke-i Mükerrreme Şerif Abdülmuttalib Efendilere ve sadrıâzam

Halil Paşa, Midhat Paşa, Cevad Paşa, Ferid Paşa, Damad Nuri Paşa, Hüseyin Hilmi Paşa'ya âit evrak ve müşârünileyhim tarafından takdim kılınan levâyih,

32— Hükûmdârân-ı ecnebiyyenin vürûdunda ve sûr-ı hümayûnlara vesâir merasimde icra kılınan teşrifât muâmelâtına dâir evrak,

33— Bazı tarihi evrak-ı kadîme,

34— Vükelâ ve süfera ve kurenadan bazıları vesâtitiyle vâki olan suallere verilen cevapları hâvi zabıtnâmeler ve Mâbeyn-i Hümayûn ricâli tarafından bazı mesâlih-i resmîyyeye dâir takdim olunan arıza ve pusulalar,

35— Başhca mesâile dâir bir araya toplanmış evrak,

36— Mevâdd-ı muhtelifeye dâir evrak-ı resmîyye ve husûsiyyeye raptedilmiş olan defter ve kartonlar,

37— Kanun ve nizâmnâme sûreti ve lâyihaları,

38— Sultan Abdülhamid Han Hazretlerine âit husûsi el defterleri ve cüzdanlar,

39— Hazine-i evrakta mevcut dosyalarla birleştirilen Yunan, Girit, Bulgar, Sisam işlerine dâir evrak,

40— Mısır işleri⁹

Büyük çoğunluğu teşkil eden diğer belgelerin ise, ilk tertibi bozulmuş ve bu sırada birbirine karışmıştır. Uzun süre metrûk bir halde kalmıştır¹⁰. Sonradan kurulan tasnif heyetleri tarafından, çoğunluğu teşkil eden belgeler için, yukarıdaki tertibe göre tasnif edilenlere dokunulmayarak, ayrı bir tasnif yolu tutulmuştur. Bunun için, Yıldız Sarayı'ndan intikal eden kayıt defterleri ve muâmelât incelenmiş, böylece II. Abdülhamid devrinde Yıldız Arşivi'nin nasıl teşekkül ettiği ve nasıl işlediği tesbite çalışılmıştır. Yıldız Arşivi'

9 Başbakanlık Arşivi, *Yıldız Evrakı Eski Kataloğu*, «Yıldız Sarayı âlîsinden Bâb-ı âli Hazine-i evrakına nakl edilip bu kere tasnifi icrâ kılınan evrakın sûret-i tertibini irâc eder fihristtir» s. 1-3; Midhat Sertoğlu, *Muhteva Bakımından Başvekâlet Arşivi*, s. 75-77; Stanford J. Shaw, «The Yıldız Palace Archives of Abdülhamid II», *Archivum Ottomanicum*, Vol. III, (1971), pp. 212-214; Aynı müellif, «Ottoman Archival Materials for the Nineteenth and Early Twentieth Centuries : The Archives of Istanbul», *International Journal of Middle East Studies*, 6 (1975), pp. 110-112.

10 Tahsin Öz, *aynı makale*, s. 453-454.

nin, esas evrak dışındaki bölümlerinin tasnif ve düzenlenmesinde, arşivciliğin temel prensibi olan *provenance sistemine* göre, yani arşiv malzemesinin muâmele gördüğü zamandaki aslı düzeni içinde, parçalanmadan korunup, tasnif edilmesi yoluna gidilmiştir. Bu suretle, II. Abdülhamid devrinde, Yıldız Sarayı'nda mevcut bulunduğu şekilde yeniden tesisine ve ihyasına gayret edilmiştir. Belgeler önce yıl, ay ve gün esasına göre tarih sırasına konulmuş, sonra mahiyetine göre tasnif edilmiştir. Böylece Yıldız Arşivi'ni meydana getiren beş bölüm daha ortaya çıkmıştır. Bunlar; resmî marûzât, husûsî marûzât, perakende, mütenevvi marûzât ve defterler bölümleridir¹¹.

Burada bir hususa dikkat çekmek gerekir ki, Başbakanlık Arşivi'nde 1937 yılında başlanan ve 1956 yılında yeni bir yön verilen tasnif sisteminde kullanılan kotlama usulüne Yıldız Arşivi için riâyet edilmemiş ve bir kot düzeni geliştirilmemiştir¹². Dolayısıyla, Yıldız belgeleri için provenance sistemine uyulmakla beraber, bir kot düzeni mevcut değildir. Sadece bölümler ve bunlar içinde belgelerin tarih sırası içinde tertipleri mevcuttur. Her bölümdeki bütün belgeler tek tek fişlenmiş, özetleri çıkarılmıştır.

III

YILDIZ ARŞİVİ'NİN BÖLÜMLERİ

Yıldız Arşivi'ni meydana getiren malzeme, belgelerin konu ve mahiyetine göre altı bölüme ayrılmıştır. Belgeler, kartonlar (10X30X40 cm. boyutlarında) içinde muhafaza edilmektedir. Arşivcilik bakımından, genellikle 400-500 belgeyi ihtiva eden koruyucu kutuya karton denilmektedir. Ancak, bu sayı itibârî olup, bazen, melfûflarla birlikte, bir kartonun 1000'e yakın veya 1000'den fazla belgeyi ihtiva ettiği görülmektedir.

11 Midhat Sertoğlu, *Muhteva*, s. 77.

12 Başbakanlık Arşivi'nin yeni tasnif ve kotlama sistemi hakkında geniş bilgi için bkz., Atillâ Çetin, «Başbakanlık Arşivi'nde Uygulanan Tasnif Sistemi ve Kullanılan Kotlar», *Tarih Dergisi*, Sayı : XXXI, mart 1977, İstanbul 1978, s. 235-268.

1— *Yıldız Esas Evrakı* :

1909 yılını müteakip ilk tasnif heyeti tarafından meydana getirilen bu bölümün, 40 kısımdan meydana geldiği ve bunların izahı yukarıda yazılmıştı. Görüldüğü üzere burada, Abdülhamid'in, resmî devlet muâmelâtı dışında şahsen ve husûsî olarak meşgul olduğu konularla, resmî makam veya husûsî şahısların, saraya sundukları arıza ve lâyhalarla, bazı mühim mevkilerde bulunmuş devlet ricâlinin ölümlerinden sonra saraya aldırılan evrâkından ibarettir. Ayrıca, Padişahın özel bir alâka duyduğu işler hakkında bizzat kendisi tarafından memur edilmiş şahısların, yerli ve yabancı devlet adamları ve elçilerle yaptıkları mülâkatlara âit raporlar, mütâlâ-nâmeiler, teklifler, jurnaller, ihbarlar, teklifler, istirhâmnâmeler, bazı siyâsî meselelere âit birleştirilmiş belgeler, bazı devlet ricâlinin metrûkâtı ve bunlara benzer sair vesika ve risaleler mevcuttur¹³.

Konulara ve şahıs adlarına göre sıralanan Yıldız Esas Evrakı bölümünde 141 karton mevcuttur. Bu bölümün, ilk tasnif heyeti tarafından yapılmış eski harfli ve bilâhare daha geniş ve detaylı olarak hazırlanmış yeni harfli kataloğu mevcuttur¹⁴. Hâlen Yıldız Arşivi'nin araştırmalara sunulan kısmı bu bölümdür. Yıldız Esas Evrakı bölümü belgeleri, dördü bir numara ile numaralanmıştır. Bunlar; *Kısım, evrak, zarf, karton* numaralarıdır. Herhangi bir belgenin temini için, bu dört numaranın da belirtilmesi gerekmektedir.

2— *Sadâret Resmî Marûzâtı* :

8 Rebiü'l-evvel 1296/18 Şubat 1294 (1 Mart 1879) tarihli «Meclis-i Vükela Dahilî Nizâmnâmesi» hükümetin bütün icraâtını, hükümdarın müsaâdesi şartına bağlamış olduğundan, hükümetçe her-

13 Yıldız Esas Evrakı koleksiyonlarının gruplaştırılmış bir özeti için Bkz. Stanford J. Shaw, «The Yıldız Palace Archives of Abdülhamid II», pp. 214-237.

14 Son yıllarda Yıldız Arşivi'nin düzenlenmesinde ve tasnifinde büyük emekleri geçen ve husûsiyle Yıldız Esas Evrakının yeni harflerle kataloğunu hazırlayan Sayın Hayri Mutluoğlu ile mesai arkadaşım Mehmet Aksoy'u burada takdirle anmak isterim.

hangi bir işe girilmeden önce Sadâret makamının istizân maksadıyla saraya sunduğu resmî tezkereler bu bölümde toplanmıştır.

Yıldız Arşivi'nde mevcut Sadâret resmî tezkireleri, irâdeleri çıkmadığı için sarayda kalan tezkirelerdir. Irâdeleri çıkmış olan Sadâret resmî marûzâtı, Başbakanlık Arşivi'nin «İrâde Tasnifi» bölümündedir.

Tarih esasına göre sıralanan ve 158 kartondan ibaret olan bu bölümün her belgesi için ayrı ayrı fişler tanzim olunmuş ve telhisleri yapılmıştır.

3— *Sadâret Husûsî Marûzâtı* :

Sadâret makamının, yapılan işlerin sonuçları, dahilî ve haricî bazı mesele ve hadiseler hakkında Padişaha bilgi vermek maksadıyla saraya sunduğu «husûsî tezkire»lerdir. Bunlar genellikle beyân-ı hâl ve arz-ı malûmâtan ibarettir.

Tarih sırasına göre tertiplenen bu bölümde 365 karton mevcut olup, bütün belgelerin telhis fişleri yapılmıştır.

4— *Mütenevvi Marûzât* :

Sadâret makamının dışında kalan bütün nezâretler, devlet daireleri, kumandanlıklar, komisyonlar, valilikler ve mutasarrıflıklarla, husûsî şahısların saraya sundukları arıza, lâyiha, mütâlaanâme, proje, istirhâmnâme, teklif vesâir yazılardan ibarettir.

Kronolojik bir sıraya göre tertip olunan bu bölümde 314 karton mevcuttur ve bütün belgeleri fişe bağlanmıştır.

Kronolojik sıra içinde, çeşitli nezâret ve daireleri ilgilendiren belgeler, guruplaştırılarak tertip edilmiştir. Meşihat, Hazine-i Hasa, Maârif, Seraskerlik, Dahiliye vb. gibi.

5— *Yıldız Perakende Evrakı* :

Mahiyetleri itibariyle, yukarıda yazılı bölümlerin dışında kalan belgelerden ibarettir. Çok değişik lâyiha ve arzular, projeler, raporlar mevcuttur.

Evrakın tarihleri esas tutularak tertiplenmiş olan bu bölüm, 640 kartonu ihtiva etmektedir. Belgelerinin tamamı için fişler tanzim edilmiş olup, eski harflerle kataloğu da yapılmıştır.

Mütenevvi Marûzât gibi, kronolojik sıra içinde, çeşitli nezâret ve daireleri ilgilendiren belgeler, belli başlıklar altında guruplaştırılarak düzenlenmiştir.

6— Defterler :

Mâbeyn Başkitâbeti dairesince tanzim edilmiş olan defterler; evrak kaydına, evrak hülâsa veya sûretlerine mahsus olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

A— Evrak kaydına mahsus defterler :

- 1) Sadâretten gelen resmî marûzâtın kaydına mahsus defterler,
- 2) Sadâretten gelen husûsî marûzâtın kaydına mahsus defterler,
- 3) Mâbeyn Başkitâbeti'nden gerek Sadârete, gerekse sair makamlara yazılıp gönderilen irâdelerle, resmî ve husûsî bütün tezkiyelerin ve marûzâtın kaydına mahsus defterler ve yekûnu 35 karta tutan defter halinde ciltlenmemiş cetveller.

B— Evrak hülâsa veya sûretlerine mahsus defterler :

1) Marûzât veya Hülâsa-i Marûzât Defterleri :

Sadâretten saraya sunulan resmî ve husûsî marûzâtlar, diğer makamlardan ve şahıslardan gelen mütenevvi ve perakende marûzâtın hülâsalarını hâvî olup, Abdülhamid'e arz edilmek üzere, Mâbeyn Başkitâbeti dairesince tanzim olunmuş defterlerdir. (17.5X30.5 cm.) boyutlarında, ciltli, kırmızı veya beyaz kaplı kenarları yaldızlı olan bu defterlerde, her marûzât, tarih ve sıra numarası ile hülâsa edilerek, her güne mahsus olmak üzere, bir veya iki tane tanzim edilmiştir. 1298 yılından 1327 yılına kadar, bu defterlerin tanzimi ve sunulması, muntazaman her gün yürütülmüştür. II. Abdülhamid, bu marûzât hülâsa defterlerini inceler ve mülâhazât hânesine, kurşun kalemle «Mücibince», «C.=cevap», «M.=mülâhazât» gibi işaretler koyar veya daha uzun olarak görüşünü ve reyini be-

yan ederdi. Bazı marûzât hakkında yeterli bilgi isterdi. Buna göre, işin icabı icrâ olunurdu. Irâde-i seniyye yazılırdı. Aşağıda II numaralı çizelgede, Marûzât Hülâsa Defterlerinin aylara ve yıllara göre dökümü yapılmıştır. Yıldız Arşivi'nde bu defterlerden, 15667 adet defter mevcuttur. Defterler, kronolojik bir sıraya göre tertip edilmiştir.

Abdülhamid'in bütün saltanatı boyunca, her meselede görüş ve düşüncelerini günü gününe ortaya koyması bakımından, bu defterlerin muhtevası çok dikkate değer mahiyettedir.

2) Mazbata suretlerine mahsus defterler :

Yukarıda, Sadâret Resmî Marûzâtı bölümünde bahsi geçen «Meclis-i Vükelâ Dahilî Nizamnâmesi»nin 8'inci maddesi hükmüne göre;

- a) İç ve dış borçlanma akidlerine,
- b) Harp, sulh ve örfî idare ilânına,
- c) Meclis-i Umûmî'nin mevcut olmadığı zamanlarda kararname tanzimine,
- d) Asker ve donanma sevkine,
- e) Bütçe dışı fevkalâde ve mecbûrî masraflara,
- f) İmtiyaz ve mukavelelere,
- g) Devlet daireleri için nizamnâme tanzimine,

h) Muahede hükümlerine ve Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasında anlaşmazlık sebebi olan işlere müteallik konularda istizan maksadıyla saraya sunulacak arz tezkirelerine eklenmesi icabeden mazbataların suretlerini kayda mahsus olan defterlerdir.

Mazbatalar, işin ehemmiyetine göre, Heyet-i Vükelâ, Encümen-i Vükelâ veya o mesele için kurulmuş herhangi bir komisyon tarafından tanzim olunur ve Mâbeyn Başkitâbeti tarafından, arz tezkiresiyle birlikte suretleri bu defterlere yazılarak Sultan Abdülhamid'e sunulurdu.

Yıldız Arşivi'nde bu amaçla tanzim olunmuş 985 adet mazbata suretini hâvî defter vardır.

IV

YILDIZ ARŞİVİNİN BUGÜNKÜ DURUMU, ÖNEMİ,
BAZI DÜŞÜNCELER

Ana hatlarıyla özelliklerini ve bölümlerini tanıtmaya çalıştığımız Yıldız Arşivi'nin, görüldüğü üzere, sadece bir bölümü araştırmalara açık durumdadır. Diğer bir deyişle, defterler bir tarafa bırakılırsa, 141 kartondan ibaret olan Yıldız Esas Evrakına karşılık, 365 karton Hususî Marûzat, 314 karton Mütenevvi Marûzât, 158 karton Resmî Marûzât ve 640 karton Perakende Evrak ki, toplam olarak 1477 karton hâlen araştırmalara kapalı bir haldedir. Açık olan 141 karton, kapalı olan 1477 karton ile karşılaştırılırsa, aşağı yukarı Yıldız Arşivi'nin 12 de 1'lik bir bölümü eder.

Bugün için yapılması elzem olan iş, süratle Yıldız Arşivi'nin kapalı olan bölümlerinin açılmasıdır. Hâlen Yıldız Arşivi'nin bütün bölümlerinde tasnif çalışmaları sona ermiş, bölümlerdeki bütün belgeler fişe bağlanmış ve telhis fişleri hazırlanmış, düzenlenmiştir. I numaralı çizelgede görüleceği üzere, bütün telhis fiş kutuları 124 adettir. Şimdiki durumda, Yıldız Arşivi'nin çoğunluğunu teşkil eden belgeler için, telhis fişlerine istinaden katalog yazımına geçmek ve bu kataloglar yardımıyla Yıldız Arşivi'nin bütünü ilmin ve âmenin yararına sunmak gerekmektedir. Aslında Başbakanlık Arşivi'nde yıllardan beri devam edegelen büyük tasnif çalışmalarına nazaran, en ilerlemiş ve istifadeye arzı en kolay durumda olan Yıldız Arşivi'nin bölümleridir. Çünkü burada iş, arşivcilik bakımından çalışmanın son safhası olan, sadece katalog yazma safhasına gelmiş bulunmaktadır. Bu kataloglar yazılırken, eskiden yapılmış olan gayr-i ilmi nitelikteki kataloglara benzememesi için, ilmi kataloglama usullerine uyularak hazırlanması veya hiç değilse katalogların sonuna yer, şahıs vb. adlarına göre birer indeks yapılması araştırmalar yönünden çok faydalı olacağı gibi, arşiv yönünden de bir aşama olacaktır.

Katalogların yazılmasına kadar, âcil bir tedbir olarak, bugün telhis fiş kutuları ile de bölümleri istifadeye arz etmek mümkündür. Nitekim, Başbakanlık Arşivi'nde bilhassa bazı maliye defterleri se-

rilerinin, kataloğu henüz yapılmadığı için, kutular içindeki telhis fişlerine göre istifadeye sunulduğu ve araştırmacılara verildiği görülmektedir. Bu usul, Yıldız Arşivi için de uygulanabilir. Telhis fişlerinin iç tertiplerinin bozulmaması hususunda dikkat çekilerek, 124 adet olan telhis fiş kutuları ile kapalı bölümler hemen araştırmalara sunulabilir. Bizce, katalog yazılması sona erinceye kadar, telhis fişleri ile Yıldız Arşivi'nin diğer bölümleri de istifadeye arz edilebilir.

Ancak son birkaç seneden beri, Yıldız Arşivi üzerinde hiçbir çalışma yapılamaması katalog yazma işini geciktirmiştir. Yıldız Arşivi servisinde çalışan iki elemanın arşivden ayrılması, üçüncü personelin de başka bir serviste istihdamı nedeniyle, Yıldız Arşivi'ndeki çalışmalar tamamen durmuştur. Şüphesiz, çalışmalar devam edebilseydi, kapalı bölümlerin kataloğunun yazılmasında oldukça yol alınır ve araştırmalara sunulabilirdi. Mamafih işin önemini müdrük olarak, birisi daktilo yazabilen, en az iki eleman ile Yıldız Arşivi'nde yeniden çalışmalara başlanabilirse, kısa sürede olumlu neticeler alınabilir. Yıldız Arşivi servisinin yeniden kurulmasını ve çalışmalara tekrar başlanmasını, bu arşive hizmeti geçmiş bir personel olarak tavsiye ederiz. İlmî kataloglama usullerine dayanarak hazırlanacak kataloglar, bundan sonraki katalog çalışmaları için de ilk örnekler olabilir.

Esasen burada çok önemli bir noktayı hatırlamakta fayda vardır : Arşivcilik mesleğinin esas amacı, arşiv malzemelerini araştırmacıların ve kamunun yararına sunmaktır. Arşiv malzemelerini toplamak, tasnif etmek, kotlamak, guruplaştırmak, envanterlerini hazırlamak vs. gibi bütün arşivcilik faaliyetleri bu esas amaca hizmet etmiyorsa, yapılan işler hiçbir şeye yaramayacaktır¹⁵. Bu takdirde arşivci, temel görevlerinden birini yapmamış veya ihmal etmiş olur.

Yıldız Arşivi'nin malzemesi genellikle iyi muhafaza edilmiş durumdadır. Belgeleri ihtiva eden yazı malzemesi, iyi cins ve kaliteli

15 Bu konuda Fransız arşivistlerinin çok değerli bir eserinde şöyle denilmektedir : «... Recueillir, classer, inventorier les documents ne servirait à rien si tous ces travaux n'aboutissaient à la finalité propre du métier d'archiviste : la mise des documents à la disposition des chercheurs et des administrations», *Manuel d'Archivistique*, Paris 1970, SEVPEN, Ouvrage élaboré par l'Association des Archivistes Français, pp. 295.

kâğıtlar ve nürekkeplerdir. Yıldız Arşivi'nin belgeleri için, şimdilik restorasyon hususunda bir mesele söz konusu değildir.

Yıldız Arşivi'ni meydana getiren malzeme, Osmanlı İmparatorluğu'nun pek çok iç ve dış meselelerle uğraştığı çok önemli bir geçiş dönemine aittir. Örneğin, meşrutiyet idarelerinin kuruluşu, Arnavutluk, Rumeli-i şarkî, Makedonya, Ermeni, Girit olayları, ıslahatlar, milliyetçilik ve azınlıklar, demiryolları, Araplarla meskûn vilâyetlerin durumu, düyûn-ı umumiyeye, Düvel-i muazzama ve Osmanlı devleti, islâmçılık, Türkçülük siyasetleri, ekonomik, kültürel ve bayındırlık faaliyetleri vb. gibi önemli ve hayatî konularla ilgili zengin koleksiyonlar bulunmaktadır. Yıldız Arşivi'nde, Cumhuriyet tarihimizin köklerine âit bazı malzeme de bulmak mümkündür. Esasen, Yıldız Arşivi'nin tamamı araştırmalara açılmadıkça, Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemi ile, Cumhuriyetin kuruluş yıllarına âit birçok siyasî, kültürel ve sosyo-ekonomik meseleleri tam anlamıyla anlamak ve kavramak mümkün olamayacak ve bu devirle ilgili yapılan araştırmalar bir noktada eksik kalacaktır.

Türk arşivlerinin cüz'i bir parçası olan Yıldız Arşivi münasebetiyle ifade ettiğimiz bazı düşüncelere, son söz olarak şunu ilâve edelim; Türk arşivciliğinin, maalesef bugüne kadar önemle ele alınmamış temel meseleleri mevcuttur. Türk arşivciliğine yeni bir yön ve dinamizm vermek gerektiği, gün geçtikçe artan bir ihtiyaçla kendini hissettirmektedir. Türk arşivciliğinin birikmiş meselelerinin birtakım geçici tedbirlerle değil, çok yönlü, ilmî çalışmalara dayanan plânlama ve teşebbüslerle halledilmesi gerekir. Bu meselelerin çözümü, bir noktada, kişisel teşebbüslerin ötesinde, kolektif çalışmaya icab ettirmektedir. Türk arşiv meselelerinin başarı ile çözümü, Türk tarihi bakımından olduğu kadar, Orta, Yakın-Doğu ve Balkan ülkelerinin ve uluslarının tarihleri bakımından da büyük yararlar sağlayacaktır.

ÇİZELGE I

YILDIZ ARŞİVİ RAF UZUNLUĞU : 318 metredir.			
24	Yıldız Esas Evrakı Bölümüne ait olup, kartona sığmayan defter ve albümlerin bulunduğu kutular	Teneke Kutular	
121	Fiş Kutusu Toplamı	TELHİS FİŞ KUTULARI	
55	Perakende Evrakın Telhis Fişleri		
30	Mütevevvi Marûzâtın Telhis Fişleri		
30	Sadâret Husûsî Marûzâtının Telhis Fişleri		
9	Sadâret Resmî Marûzâtının Telhis Fişleri		
1703	Karton Toplamı	KARTONLAR	
4	Üzerlerine yazılı muhteviyâtı içlerinden çıkarılmış boş zarflar		
4	İradeleri sâdir olan marûzât evrakının Başkitâbete tevdi olunduğuna dair tesellüm varakaları		
42	Bazı marûzât ve tezâkir ile Rikâb-ı Hümâyûn'a takdim kılınan arzuhallerin suretleri		
35	Mabeyn Başkitâbetinden irsâl olunan tezâkir ve muharrerâtın hülâsa cetvelleri		
640	Perakende Evrak		
141	Yıldız Esas Evrakı		
314	Mütevevvi Marûzât		
365	Sadâret Husûsî Marûzâtı		
158	Sadâret Resmî Marûzâtı		
985	Mazbata suretlerine mahsus defterler	Diğer Defterler	
37	Diğer Telhis Kayıt Defterleri (İptal edilmiştir)		Arşiv telhis defterleri
29	Perakende Evrakın Telhis Kayıt Defterleri		
5600	Aynı maksatla tanzim olunmuş ve henüz ciltlenmemiş cetveller (35 karton içinde)	Sâdıra (giden)	Evrak kayıt defterleri
5	Mabeyn Başkitâbetinden irsâl olunan tezâkir ve muharrerât hülâsa defterleri		
7	Marûzât ve İrade Kayıt Defterleri	Vâride (gelen)	
24	Muhtelif Marûzât Kayıt Defterleri		
18	Sadâret Husûsî Marûzâtı Kayıt Defterleri		
23	Sadâret Resmî Marûzâtı Kayıt Defterleri		

ÇİZELGE II

MARUZÂT HÜLÂSA DEFTERLERİ

Yıllar ve	Toplam	1298	1299	1300	1301	1302	1303	1304	1305	1306	1307	1308	1309	1310	1311	1312	1313	1314	1315	1316	1317	1318	1319	1320	1321	1322	1323	1324	1325	1326	1327
Muharrem		34	22	22	29	29	18	15	39	30	7	53	48	28	37	51	51	50	50	53	68	61	55	83	84	84	64	63	53	57	30
Safer		31	25	27	28	28	34	15	20	26	16	61	43	31	36	50	52	50	50	55	77	57	57	83	88	76	65	59	61	59	39
Rebiü'l-evvel		28	25	27	25	27	34	30	21	31	31	36	52	35	50	51	51	52	52	52	80	55	55	82	70	64	78	59	66	61	35
Rebiü'l-âhur		28	22	30	28	29	11	38	12	30	24	35	45	45	54	62	52	50	49	54	81	62	53	80	73	73	67	55	56	61	3
Cemâziye'l-evvel		27	38	25	17	47	47	23	46	14	36	29	22	40	57	57	56	50	52	52	73	57	60	74	127	62	56	59	64	68	
Cemâziye'l-âhur		12	28	29	31	27	34	32	39	33	31	23	20	51	52	51	52	50	50	50	63	57	65	79	81	66	70	54	60	52	
Receb		26	25	28	29	23	23	24	13	27	29	22	52	52	55	53	50	52	48	62	65	70	64	81	78	63	61	53	62	29	
Şa'ban		30	23	14	26	26	23	34	7	13	29	30	27	46	51	53	52	54	50	66	59	63	58	70	72	76	66	56	53	25	
Ramazan		32	25	25	23	16	32	27	30	17	17	40	52	51	50	52	53	52	61	54	58	52	71	73	58	60	54	55	33		
Şevval		31	23	23	24	23	6	27	24	20	5	33	45	42	46	49	44	44	46	53	51	49	51	77	79	63	60	50	51	26	
Zilka'de		31	25	15	29	25	21	60	30	21	7	27	32	45	53	50	52	52	49	63	55	59	77	66	91	63	71	60	58	29	
Zilhicce		28	24	9	25	18	27	47	18	11	33	29	18	40	46	44	42	46	42	69	56	63	79	114	83	64	56	54	50	22	
Toplam		190	321	275	317	298	314	353	342	244	289	401	404	507	588	621	600	605	560	690	782	711	726	960	599	812	774	676	689	522	87

Yıldız Esas Evrakında 1405 mükerrer numara ile kayıtlı bulunan aşağıda yayımlayacağımız belge, Mabeyn-i Hümayûn Dâire-i kitâbetinin görevlerine dâir bir nizamnâmedir. Belge tarihsiz olup, ikinci bir el tarafından kurşun kalemle bazı ilâveler ve çıkarılmalar yapılmıştır. Nizamnâmede, Başkitâbet dairesinin faaliyetleri ve yazışmaları sonucunda biriken malzemelerin, saklanması ve korunması, evrakın bölümleri, bugünkü Yıldız Arşivi'nin nasıl teşekkül ettiği hakkında sağlam bilgi bulunmaktadır.

«Mabeyn-i Hümayûn-ı mülûkâne Dâire-i kitâbetinin vezâifine dâir nizamnâmedir».

Birinci madde, Bâb-ı 'âli'den ve devâir-i sâire ile vilâyâtdan gelecek tezâkir ve muharrerâtın müsted'ayâtı hâvi Hâkipâ-yı Şâhâne-ye takdim olunmak üzere Başkitâbet makamına verilen 'arzuhallerin kayd ve telhis ve evrâk-ı ma'rûza üzerine ya re'sen' şeref-sâdir olacak irâdât-ı seniyyenin 'âid olduğu mahallere tebliğine dair cevâben ve re'sen resmî ya husûsî olarak yazılacak tezâkir ve muharrerâtın tesvid ve tebyiziyle kayd ve hıfzı Hey'et-i kitâbetin vezâif-i esâsiyyesindedir.

İkinci madde, ma'rûzâtın 'Atebe-i 'ulyâya 'arz ve takdimî ve irâdât-ı seniyyesinin mahallerine tebliği Başkitâbetin vazifesidir.

Üçüncü madde, telhis ile evrâk-ı sâire Başkitâbet tarafından açılarak telhisin kayd ve hülâsası yapılmak ve telhisten mâ'adâ evrâkdan bunlardan muhtac-ı 'arz ve takdim olanlar kayd ve telhis ettirmek ve mâ'adâsı ta'rîf vechle icâbâtı icrâ kılınmak üzere ikinci kâtibe verilir.

Dördüncü madde, ikinci kâtib Bâb-ı 'âli'nin ve devâir-i sâirenin tezâkir-i resmiyyesini defâtir-i mahsûsuna 'aynen ve tezâkir-i husûsiyyesini hülâsaten kayd ettirerek tezâkir-i resmiyye ve husûsiyye için varaka-i mahsûsa-i matbû'aları üzerine başka başka bir hülâsa tanzim ve her tezkerenin hülâsasına konulacak sıra numrosunu

1 İkinci bir el tarafından kurşun kalemle «vezâifine dâir» çizilmiş, «nizamnâme-i dâhiliye lâyihasıdır» ilâve edilmiştir.

2 «Ya re'sen» kurşun kalemle çizilmiştir.

o tezkerenin zahrına vaz' ve terkîm ve tezâkir-i resmiyyenin gayri evrâkın hülâsalarını dahi tezâkir-i husûsiyye hülâsasına tezyil ettirerek hülâsaları evrâkıyla beraber Başkitâbete i'tâ (takdîm)³ eder.

Beşinci madde, İşbu hülâsalar evrâkıyla beraber Başkitâbet tarafından 'Atebe-i 'ulyâya 'arz ve takdîm kılınarak bunların üzerine şeref-sâdır olan irâdât-ı seniyyeyi tebliğ'e dâir mücibince veyâ hükümle ve resmî yâhud husûsî olarak hâmiş vechle yâhud re'sen yazılacak tezâkir ve muharrerât müsveddâtının sûret-i tanzîmi Başkitâbet tarafından ikinci kâtibî ta'rif ve sipâriş olunur.

Altıncı madde, İkinci kâtib kendüsine ta'rif olunan tezâkir ve muharrerâtdan ba'zılarını kendüsü tesvîd ve ba'zılarının müsveddâtını dahi sâir kâtib beylere tanzim ettirerek ba'de't-tedkîk bunlardan mücibince ve hâmiş vechle yazılmış olanları tebyiz ettirir ve mâ'adâsını Başkitâbete (takdîm)¹ i'tâ eder ve işbu müsveddât Başkitâbet tarafından görüldükden sonra yine ikinci kâtib ma'rifetiyle tebyiz ettirilerek evrâk-ı mübeyyize Başkitâbete (takdîm)² i'tâ olunur.

Yedinci madde, işbu evrâk-ı mübeyyize Başkitâbet tarafından imza edilerek mahallerine gönderilir.

Sekizinci madde, Daire-i kitâbetde hutût-ı hümâyûn-ı hazret-i Padişâhî ile hükümdârân-hazerâtına sûret-i husûsiyyede re'sen ve cevâben şeref-tastîr buyurulan nâme ve telgrafnâme-i hümâyûnların ve ba'zı eyyâm-ı resmiyyede irâd buyurulan nutk-ı 'âlilerin ve Meclis-i vükelâ mezâbîtiyle sâir melfûfât-ı mühimmenin ve başka başka tezâkir-i resmiyye ve husûsiyye hülâsalarının ve tezâkir-i husûsiyye ve irâdeli telgrafnâmeler ve re'sen şeref-sâdır olan irâdat-ı seniyye tezâkir-i resmiyyesi ve çırağlık ma'âşâtına dâir yazılan irâde-i seniyyeli tezâkir müsveddâtının ve evrâk ve müsted'âyât üzerine irâdesiz yazılan tezâkir hülâsalarının ve emsâl ittihâz edilecek kavâ'idi şâmil evrâkın kaydına mahsûs birer defter olduğu gibi tezâkir-i resmiyyenin 'aynen kaydı için dahi devâir-i cesîme nâmına birer defter vardır. Tezâkir-i resmiyye üzerine şeref-sudûr buyurulan irâdât-ı seniyye mücibince olduğu halde kaydları bâlâsına sûrh ile o günün tarihi vaz' olunur ve hükümle olduğu takdirde sûret-i irâde-i seniyye kaydı bâlâsına 'aynen derc edilür. Tezâkir-i mezkû-

renin kangî dairenin defterinde mukayyed bulunduğu hülâsaları kenarına işaret edildiği gibi tezkere-i husûsiyye ile i'âde olunan veyâhud nezd-i 'âlîde tevkîf buyurulan tezâkir-i resmiyyenin gerek kaydları bâlâsına ve gerek hülâsaları kenarına yine sûrh ile şerh verilür. Ve Bâb-ı 'âliden ve devâir-i sâireden gelüb 'arz olunan tezâkir-i husûsiyye üzerine bir muâmele cereyan eylediği halde cereyan eden mu'âmele hülâsaları kenarına işaret kılınur.

Dokuzuncu madde, Hutût-ı hümâyûn ve müteferri'âtına mahsûs defterden mâ'adâ defâtirden mücelled olmayanlar her sene nihâyetinde cem' ve teclîd etdirilerek ve mücibince ve hâmiş vechle yazılan müsveddelerden mâ'adâ müsveddât ile hükmi kalmayan evrâk dahi ayrı ayrı torba ve zarflara konularak cümlesi mühürlü bir sandık derûnunda olduğu halde hıfz olunur ve mücibince ve hâmiş vechle yazılan müsveddeler sene nihâyetinde kâtib beğlerden birinin huzûrunda ihrâk ve imhâ etdirilür ve evvelki senenin evrâkına mahsûs olan sandık li-eclî'l-hıfz evrâk mahzenine gönderilür.

Onuncu madde, Daire-i kitâbetin masârif-i kırtasiyyesi idâresi kâtib beğlerden birine muhavvel olub bunun sarfiyyât ve hesabâtından o zat mes'ûldür.

On birinci madde, Başkâtibin (birkaç gün)⁴ bir me'mûriyyet-i mahsûsa veyâhud ma'zeret-i meşrû'aya mebni bir müddet gıyâbı halinde hizmet-i vekâleti emr ü ferman buyurulacak zâtın ifâ etmesi tabii olub fakat Başkâtibin li-maslahatin birkaç saat makamından infikâkı halinde vazifesini ikinci kâtib ve ikinci kâtibin gıyâbı halinde buna 'aid vazifeyi dahi üçüncü kâtib ifâ eder.

On ikinci madde, Kâtib beğlerden istediğini celb ile Daire-i kitâbete 'aid bir şey yazdırmak Başkitâbetin salâhiyeti dâiresindedir.

On üçüncü madde, Kâtib beğler irâde-i seniyye şeref-ta'alluk etmedikçe yâhud Başkitâbet tarafından tensib ve ifâde olunmadıkça Saray-ı hümâyûn'da Daire-i kitâbet hâricinde ve hey'et-i kitâbete 'aid vezâifin gayr-ı resmî ve husûsî hiç kimsenin bir kâğıdını yazamaz.

On dördüncü madde, Kalem odasına irâde-i seniyye-i hazret-i padişâhî tebliğine me'mûren gelen zevâtdan mâ'adâ bendegân ve sâirenin musâhabet ve mülâkat yâhud ifâde-i maslahat zımnında duhûli şedîden memnû' olub hilâf-ı memnû'iyet hareketde bulunan-

3 «takdîm» iptal edilmiş, üzerine «i'tâ» sözü yazılmıştır.

4 ve 5 «takdîm» iptal edilmiş, yerine «i'tâ» sözü konmuştur.

6 «birkaç gün» sözü iptal edilmiştir.

lar mes'ûl olacaklardır'. Lede'l-hâce' birisiyle görüşülmek ve bir maslahat ifâde etmek lâzım gelür ise teneffüs odasında mülâkat olunur.

On beşinci madde, Dâire-i kitâbetden bir maslahat üzerine yine mu'âmele cereyân eylediğinin sorulması zâten hilâf-i usûl ve ka'ide olduğundan böyle bir su'âl vuku'unda ma'lûmât i'tâsınca kat'iyen memnû'dur" Dâire-i kitâbet ma'zûrdur.

On altıncı madde, Dâire-i kitâbete 'âid evrâkın mütâla'a ve tahriri için hâric-i daireye çıkarılması memnû'iyet-i kat'iyeye tahtındadır.

On yedinci madde, Başkitâbetin ma'lûmâtı olmaksızın Daire-i kitâbetden kayd sûreti veya 'aynen bir varaka i'tâsı şediden memnû' olduğu gibi mühimmât-ı kırtasiyye verilmesi dahi câiz olmayub fakat emr ü irâde-i seniyye-i cenâb-ı pâdişâhiye müsteniden talep olunan evrâk ve defâtir ve mühimmât-ı kırtasiyye müstesnâ olarak derhal verilür ve bu sûretle verilen defâtir ve evrâkdan dolayı Başkitâbete ma'lûmât i'tâ kılınur.

On sekizinci madde, Dâire-i kitâbetde kâtib beğlerden her gice bir nöbetçi bulunacak ve nöbetçi bulunan zâtın ertesi günü öğleden sonra ta'til etmeğe hakkı olacaktır. Nöbetde kalacak efendi Başkitâbetin vekili demek olacağından gece şâyân-ı 'arz bir kâğıd gelür ise anı bir zarf derûnuna vaz'la üzerini mühr-i zâtisiyle temhîr ederek takdîm ve bâ-irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhi bir mahalle bir tezkere veya telgrafnâme ve mektup tahriri lâzım gelür ise anı tahrîr ve imzâ ederek ertesi günü o gice 'arz olunan ve yazılan evrâkdan Beşkitâbete ma'lûmât verir ve nöbetçi bulunan zâtın vazifesi dâhilinde bir maslahat için Mâbeyn-i Hümâyûn erkânı tarafından çağırılmadıkca kalem odasını terk etmesi câiz değildir.

On dokuzuncu madde, Kâtib beğlerden ma'zeret-i meşrû'aya mebnî mahall-i me'mûriyyetine gelebilecek olanların Baş veya İkinci kitâbete haber göndermesi lâzımdır.

Yirminci madde, Kâtib beğlerin cümlesi cum'a selâmıgı resm-i 'âlisinde ve huzûrları lâzım gelen sâir merasimde bulunmağa mec-

bur olub ma'zeret-i meşrû'aya mebnî bulunamayacak olanlar 'özle-rini evvelce Başkitâbete bildireceklerdir.

Yirmi birinci madde, Dâire-i kitâbete bi'l-vâsıta tebliğ olunan irâdât-ı seniyye varaka-i mahsûsa-i matbû'ası üzerine muharrer ve zîri mübelliğün mühr ve imzâsı ile mahtûm ve mümzî bulunmak şarttır ve tebliğ-i şifâhî üzerine irâdeli tezkere vesâire tastiri memnû'dur. İşbu tebliğ puslaları sene nihâyetinde bi't-teclid defâtir ve evrâk-ı sâire ile berâber hıfz olunur.

Yirmi ikinci madde, Nöbetçi bulunan zât sâir beğler dağıldıktan sonra bi'l-cümle defâtir ve müsveddâtı ve evrâk-ı mühimme-i sâireyi dolabiara vaz' ile kilidliyerek miftâhını ve Başkitâbet makamına mahsûs olan mührü nezdinde hıfz eder.

Mâbeyn-i Hümâyûn Tahrirât-ı ecnebiyye kitâbetinin vazifesi-ne dâir mevâdd-ı nizâmiyyedir :

Yirmi üçüncü madde, Hâkipâ-yı Hümâyûna 'arz olunmak üzere gelen muharrerât-ı ecnebiyyeyi bi't-tercüme 'arz ve takdîm eylemek ve bunların üzerine şeref-sâdır olacak irâdât-ı seniyyeyi hâvî Fransızca muharrerâtı bi't-tastir imzâsı tahtında olarak mahallerine tebliğ eylemek Tahrirât-ı ecnebiyye kitâbetinin vazifesidir.

Yirmi dördüncü madde, Tercüme işi ve tercüme müsveddelerinin tebyizi ve Fransızca yazılacak muharrerâtın tesvid ve tebyizi için Tahrirât-ı ecnebiyye kitâbeti tarafından lede'l-hâce talep olunacak mu'avenet Hey'et-i kitâbet tarafından ifâ olunur.

Yirmi beşinci madde, Mansabda bulunan me'mûrin-i mülkiyyenin ya'nî vülât ve mutasarrıfın ile kaimakamların mahal ve târihi me'mûriyyetlerini mübeyyin Daire-i kitâbetde bir defter-i mahsûsı olub 'azl ve nasb vuku'unda işbu defter üzerine vukû'ât yürüdüdür. şöyle ki, me'mûrin-i mülkiyyeden birinin 'azliyle yerine diğerinin ta'yini Bâb-ı 'âli cânibinden 'arz ve istizân olundukda 'azli istizân olunan zâtın sebep-i infisâli defter-i mezkûrda muharrer ismi hizâsında bulunan hâne-i mahsûsa ve nasb olunacak zâtın me'mûriyete nasb târihi ve nasb olunacak zâtın evvel bulunduğu me'mûriyetden kangı târihte ve ne sebebe mebnî infisâl etmiş olduğu o maddeye dâir tezkerenin hülâsası kenarına sürh ile işâret edilür.

Yirmi altıncı madde, Bâb-ı 'âli'nin ve devâir-i askeriyenin istizân tezkereleri üzerine şeref-sâdır olan irâdât-ı seniyye-i hazret-i Pâdişâhiyi hâvî yazılan hâmişlerin birer sûreti bir tarafı Bâb-ı 'âli ve taraf-ı diğeri devâir-i askeriyeye ma'rûzâtına mahsûs olmak üye-

7 «memnû' olub hilâf-ı memnû'iyet hareketde bulunanlar mes'ûl olacaklardır» cümlesi kurşun kalemle çizilmiştir.

8 Kurşun kalemle «Hey'et-i kitâbetden» ilâve edilmiştir.

9 «kat'iyen memnû'dur» cümlesi kurşun kalemle çizilmiş, «Dâire-i kitâbet ma'zûrdur» ilâve edilmiştir.

re tab' ettirilen iki taraflı kâğıd üzerine yazılarak hâmişlerin yazıldığı günün ahşamı Hâkipâ-yı hümâyûn-ı hazret-i Pâdişâhiye 'arz ve takdîm kılınur.

Yirmi yedinci madde, Hâkipâ-yı hümâyûn-ı cenâb-ı şehriyârîye 'arz ve takdîm olunacak sûretde asıllarında olan târih ve numrolar vaz' olunacağı gibi zirleri aslına mutâbıkdır deyü bi't-tasdîk Başki-tâbet makamından imzâ olunmak lâzımdır.

İşbu nizâmnâmede ta'yin olunan kavâ'id ve zavâbita Hey'et-i kitâbetin tamâmen ri'âyete mecbûriyeti derkâr olub hilâfı hal ve hareket vuku'unda fâilinin müstahak olacağı mu'âmelenin icrâsı ve 'inde'l-icâb Hâkipâ-yı hümâyûn-ı hazret-i mülûkâneye 'arzı Başkâ-tibin vezâifindendir»¹⁰.

10 Başbakanlık Arşivi, Yıldız Esas Evrakı, Kısım : 14, Evrak : 1405 mükerrer, Zarf : 126, Karton : 10.